

100 ΧΡΟΝΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ 2020

Er Xanias

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

ΤΟΜΟΣ 14^{ος}

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 3^η

ΧΑΝΙΑ 2020

ΣΗΜΑΝΔΗΡΑΚΗ ΖΑΧΑΡΕΝΙΑ

Ειδ. Συνεργάτις Γενικών Αρχείων του Κράτους

ΠΑΥΛΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ

Στο κείμενο αυτό θα παρατεθούν συνήθειες, προλήψεις, δοξασίες και λαϊκές πρακτικές που αφορούν στο Παιδί. Τα στοιχεία είναι ανεξάντλητα, όμως αυτά που θα αναφερθούν αντλούνται αποκλειστικά από το αρχείο του Παύλου Βλαστού, του Πατέρα της Κρητικής Λαογραφίας, το οποίο απόκειται στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.

Ο μεγάλος Ρεθύμνιος λαογράφος Παύλος Βλαστός, γεννήθηκε τη νύχτα της 29ης προς την 30ή Ιανουαρίου 1836 στο Βυζάρι Αμαρίου και καταγόταν από τον Βυζαντινό αρχοντικό οίκο των Βλαστών.¹ Έμαθε τα πρώτα του γράμματα από τον πατέρα του και από τον Χαράλαμπο Πετυχάκι και μαθήτευσε κοντά στους Κωνσταντίνο Χατζή Ιωάννη Ψαρουδάκη και Παρθένιο Περίδη. Το 1853 διορίστηκε από την Εφορεία Ρεθύμνης ως βοηθός του Κ. Ψαρουδάκη, πρωτοψάλτη του Καθεδρικού ναού των Εισοδίων Ρεθύμνης, διδάχθηκε από αυτόν το σύστημα της Βυζαντινής μουσικής και το 1858 διορίστηκε αριστερός ψάλτης στον ίδιο ναό. Λάτρης της Βυζαντινής μουσικής και άριστα καταρτισμένος, χρημάτισε ιεροψάλτης σε διάφορους ναούς στο Ρέθυμνο και στο Ηράκλειο και μάλιστα

1. Ο Παύλος Βλαστός στον τόμο 36 του αρχείου του, περί των ευγενών Βλαστών στην Κρήτη, σημειώνει για τον πατέρα του ότι είχε επίσης γεννηθεί στο Βυζάρι το 1800. Ορφανός και από τους δύο γονείς του, κατέφυγε για πέντε χρόνια στη Χίο το 1817, στον αδελφό του Εμμανουήλ, δάσκαλο, πλάϊ στον οποίο μορφώθηκε. Τα δυο αδέλφια έφυγαν για τα Ψαρά ύστερα από τη μεγάλη σφαγή στο νησί από τους τούρκους, μαζί με πολλούς άλλους, έφθασαν στο Ναύπλιο και ήταν από τους πρώτους που μπήκαν στο δυσπρόρητο φρούριο του Παλαμηδίου κατά την άλωσή του τη σκοτεινή και βροχερή νύχτα της 30ής Νοεμβρίου του 1822.

Επανερχόμενοι στην Κρήτη το 1823, ο μεν μεγαλύτερος αδελφός Εμμανουήλ σκοτώθηκε σε μάχη στις Αμουργιές, ενώ ο Γεώργιος συνέχισε να αγωνίζεται στον Κάστελλο Ρεθύμνης, στον Κρουσώνα Μαλεβυζίου, στην Κάντανο, στην Κίσαμο και στο Λασίθι. Με το τέλος της δεκαετούς Επανάστασης, ο Γεώργιος Βλαστός εγκαταστάθηκε στο Ρέθυμνο, μετερχόμενος το επάγγελμα του εμπόρου, τιμιώτατος και τιμώμενος από όλους. Επιτηρητής και επιβλέπων των έργων της ανοικοδομήσεως του καθεδρικού ναού των Εισοδίων Ρεθύμνης και του Δημοτικού σχολείου, έλαβε επαίνους για την τιμιότητα και ευσυνειδησία του, κι αργότερα χρημάτισε μέλος της Δημογεροντίας. Το 1833 είχε παντρευθεί την Πελαγία θυγατέρα του εφημερίου του Βυζαρίου παπά Γεωργίου Σαουνάτσου και της Μαρίας Βαρούχα. Ο Γεώργιος και η Πελαγία Βλαστού απέκτησαν τέσσερα παιδιά : τον Παύλο, την Πολυξένη, τον Ιωάννη και την Μαρία. Η μητέρα του λαογράφου, γυναίκα μεγάλης ευσέβειας και αρετής πέθανε στις 15 Φεβρουαρίου του 1858.

ΠΑΥΛΟΣ Γ. ΒΛΑΣΤΟΣ. ΠΡΑΞΕΙΣ 1862.
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΚΑΙ ΨΑΛΤΗΣ ΑΓ. ΜΑΤΘΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΟ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ 2 ΤΑΞΕΩΝ 4ο ΜΑΘΗΤΩΝ - 1865.

Ο Παύλος Βλαστός το 1862, ως ιεροψάλτης
και δάσκαλος βυζαντινής μουσικής

στον Καθεδρικό ναό του Αγίου Μηνά, ενώ υπήρξε και εξάιρετος μουσικοδιδάσκαλος.

Κατά τις Επαναστάσεις μετέβαινε στην Αθήνα και συνεργαζόταν με τις Κρητικές οργανώσεις υπέρ του Αγώνα.² Επέστρεψε οριστικά στην Κρήτη, εγκαταστάθηκε στο Ρέθυμνο την ίδια μέρα που ήλθε και ο Ύπατος Αρμοστής Πρίγκηπας Γεώργιος, δηλαδή την 9η Δεκεμβρίου του 1898. Παρέμεινε στο Ρέθυμνο μέχρι τον θάνατό του στις 29 Απριλίου του 1926.

Σημαντικότατο έργο επετέλεσε ο Βλαστός καταγράφοντας λαογραφικά στοιχεία όλης της Κρήτης. Περιήλθε τις επαρχίες Μεραμπέλλου, Λασιθίου, Τεμένους, Μαλεβυζίου, Γορτύνης, Αμαρίου, Αγίου Βασιλείου, Αποκορώνου και Σφακίων και στις περιοδείες του αυτές δεν περιορίστηκε μόνο στην

2. Με την έκρηξη της επανάστασης του 1866 - 69 μεταβαίνει στην Αθήνα και συνεργάζεται με την των Κρητών Κεντρική Επιτροπή για την περίθαλψη των προσφύγων. Με το τέλος της επανάστασης επανέρχεται στην Κρήτη και συνεχίζει την συγγραφή Βυζαντινής μουσικής, συνεργαζόμενος με το περίφημο μουσικό περιοδικό της εποχής, τη "Φόρμιγγα".

Το 1873, ο σφοδρός αμοιβαίος έρωτας με την εκπληκτικής ωραιότητας Οθωμανίδα Νουριγιέ της οικογενείας των Τουρκοκρητών Κάντζηδων, οδηγεί τον Βλαστό στην απαγωγή της κοπέλας, την οποία και παντρεύεται μετά από τη μύησή της στον Χριστιανισμό και τη βάπτισή της με το όνομα Μαρία. Εξ αιτίας του ανήκουστου για την εποχή γεγονότος, της απαγωγής, δηλαδή, μύησης και γάμου της Νουριγιέ - Μαρίας, που, συναινούντων και των αυστηρών Κρητικών εθίμων, αναστάτωσε το τουρκικό στοιχείο και είχε ως αποτέλεσμα να απειλείται η ζωή και των δύο, ο Βλαστός αναγκάζεται να εκπατρισθεί ξανά στην Αθήνα μαζί με τη σύζυγό του. Κατά την επανάσταση του 1878 ο Βλαστός προσέφερε και πάλι τις υπηρεσίες του στην εν Αθήναις Κεντρική των Κρητών Επιτροπή. Μετά το τέλος της επανάστασης και με την μεσολάβηση του Φωτιάδη Πασά επανήλθε το 1880 στο Ρέθυμνο. Το 1881 εκλέγεται για πρώτη φορά και μάλιστα παμψηφεί, πληρεξούσιος της επαρχίας Αμαρίου και αργότερα Διοικητικός Σύμβουλος του Τμήματος Ρεθύμνης, εκλεγόμενος συνεχώς μέχρι το 1885. Και κατά την επανάσταση του 1889 κατέφυγε επίσης στην Αθήνα, και εργάστηκε για τον Κρητικό Αγώνα στο λεγόμενο "Κρητικόν Κέντρον".

καταγραφή των δημοτικών τραγουδιών, αλλά στην καταγραφή και όλων των άλλων εκδηλώσεων του λαϊκού βίου (δοξασίες, ήθη και έθιμα, παραδόσεις, παρამύθια, παροιμίες, δεισιδαιμονίες κλπ.).

Το ογκωδέστατο και πολυτιμότερο έργο του Παύλου Βλαστού, η συγκέντρωση δηλαδή και καταγραφή όλων εκείνων των στοιχείων που αποτελούν την Κρητική Λαογραφία σε όλες τις μορφές της, έχουν καταχωρηθεί σε 93 χειρόγραφους βιβλιοδετημένους τόμους. Τα κείμενα αν και όχι πάντα ευανάγνωστα, είναι πολύτιμες πηγές για διάφορα λαογραφικά και όχι μόνο θέματα, στα οποία και ανατρέχει κάθε σοβαρός μελετητής περί την Λαογραφία. Το αρχείο περιήλθε, μετά τον θάνατο του Ρεθυμνίου Λαογράφου, στους κληρονόμους του και κατατέθηκε με συμβολαιογραφική πράξη στις 10 Αυγούστου 1963 στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης (Χανιά).

Οι αναφορές για το παιδί που θα παρατεθούν παρακάτω από τις καταγραφές στο αρχείο του Βλαστού, θα φανούν ίσως περίεργες και παρωχημένες, αλλά θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν ότι αφορούν στην καθημερινή ζωή στο Νησί μας στο παρελθόν και ιδίως τον 19ο αιώνα.³

Οι καταγραφές ανάγονται από την περίοδο της εγκυμοσύνης κι εξής, όταν οι γονείς περίμεναν με ανυπομονησία τον ερχομό του παιδιού τους. Στους παλαιότερους λοιπόν χρόνους που δεν είχε φυσικά ανακαλυφθεί η μέθοδος πρόγνωσης του φύλου του παιδιού, χάριν αστείότητας, έστελναν σε γυναίκες εγκύους είτε μια σκούπα, ή μικρογραφία αργαλειού ή μια ρόκα με αδράχτι και μικρές μπάλες μαλλί, τις λεγόμενες *κορκίδες*, επειδή αυτές είναι γυναικείες εργασίες και αν η γυναίκα γεννούσε κοριτσάκι, έλεγαν ότι έκανε μια *κορκίδα*. Όμως η ανυπομονησία για το φύλο του παιδιού ήταν μεγάλη, οπότε όταν θέλουν να μαντεύσουν αν η έγγυος γεννήση άρρεν ή θήλυ, *ευρίσκουν χολήν του χοίρου την οποίαν βάλλουν εις την φωτιάν (επί καρβούνων αναμμένων) και αν η χολή κτυπήση η έγγυος θα γεννήση αρσενικόν το παιδί, αν ξεφουσκώση θα γεννήση θηλυκόν*.

Σε περιπτώσεις δυστοκίας, υπήρχαν διάφορες γητειές ή ενέργειες, για τη βοήθεια της εγκύου:

Όταν η ετοιμόγεννη βασανιζόταν επί μακρόν χωρίς να μπορεί να γεννήσει ο γόης ή η γόησσα προσκαλούσε τον σύζυγο της γυναίκας ο οποίος με τη ζώνη του χτυπούσε ελαφρά την γυναίκα του, λέγοντας συγχρόνως τρεις φορές:

Εγώ σ' εφόρτωσα, κι' ο θεός να σε ξεφορτώσει.

Εάν δε η γυναίκα ήταν πρωτόγεννη και τυραννιόταν πολύ, η μαμή (μαία), ή άλλη γυναίκα που έχει γεννήσει έβγαине έξω από το σπίτι ή στην ταράτσα, στο

3. Στα παραθέματα από το αρχείο Βλαστού διατηρούνται η σύνταξη, στίξη και ορθογραφία των πρωτοτύπων κειμένων.

ύπαιθρο δηλαδή, ή έβγαζε έστω το κεφάλι της έξω από το παράθυρο και φώναζε:

Σκιστήτ' αόρια και βουνά, Πρωτόγεννη κοιλιοπονά.

Επανερχόμενη μέσα στο σπίτι η γυναίκα ή η μαμή, άνοιγαν όλα τα παράθυρα και τις πόρτες του σπιτιού, τα ντουλάπια, τα συρτάρια, τις αποθήκες, ακόμη και τα κιβώτια ξεκλειδώνονταν και άνοιγαν, για να επέλθει η πολυπόθητη γέννα.

Σε μια τέτοια δύσκολη γέννα, αναζητείτο επίσης άνδρας ή γυναίκα που στο παρελθόν να είχε σώσει μια σαύρα από το στόμα μιας έχιδνας. Ανέβαινε πάνω στη στέγη, ή στην ταρατσα, ή έβγαζε το κεφάλι έξω από παράθυρο ή θυρίδα, ή έστω στον «άνηφορά» της καμινάδας και φώναζε τρεις φορές:

*Ως εξεμίστεψα την κολυσαύρα από το στόμα της όχεντρας,
ούτως να ξεμπερδεύση κι ο Θεός (την δείνα) από το γομάρι που βαστά.*

Επιπλέον έπαιρναν και μια κλειδαριά, την έβαζαν πάνω στο κεφάλι της ετοιμόγεννης, κλειδώνοντας και ξεκλειδώνοντας την τρεις φορές, για να ξεκλειδώσει και η μήτρα της.

Μια άλλη λύση ήταν να γράψουν συγκεκριμένα σχέδια και χαρακτήρες σε ένα χαρτί και να το βάλει η μέλλουσα μητέρα κάτω από τη γλώσσα της, μέχρι να περατωθεί η γέννα.

Αμέσως μετά τη γέννα, ενημερωνόταν ο ιερέας που ερχόταν να αναγνώσει τις ευχές της Εκκλησίας και να ευλογήσει μάνα και παιδί.

*Όταν ή γυνή δει δύναμει να γεννήσῃ
(Γράφον ὡς καὶ ὡς συμβαδισαὺς χειραυτῆρας
ὡς κομάλιον χάρει καὶ τὰ ἐν δάγγῃ ἡ λιύτροα
καὶ ὡς δαν ὡς χρώσας εἰς.)*

Γ	θ	ϐ
Γ	Ε	δ
Ε	α	Γ

τ	β	ς
ι	β	ι
υ	υ	ι

*Έλερον. διὰ τὴν γένναν αἱ ἀνάδει, καὶ τὴν χρώσαν.
Ο.Λ.Ν.Ο.Ψ.Λ.Κ.Τ.Β.Ν.Ο.Ψ.Λ.Χ.Δ.Λ.Ψ.Λ.Χ.Ρ.Υ.Ι.Σ.Ζ.Ζ.Ε.
Π.Λ.Θ.Ι.Ε.Α.Ν.Ι.Ν.Ω.Λ.Ο. ΚΑΙ. ΕΥ.Λ.Χ.Σ.Ι.Ο.Σ.Θ.Σ.Α.Ν.Ι.Σ.
Η.Ν.*

Για την επιβίωση του νεογνού, υπήρχαν συγκεκριμένες απόψεις: Τα εξαμηνίτικα παιδιά δεν ζούνε, σε αντίθεση με τα εφταμηνίτικα που επιζούν. Σε περίπτωση όμως οκταμηνίτικου, δύσκολα θα επιβίωναν μάνα και παιδί:

‘Ογδοον μήνα γαστρωμένη αν γεννήση / Η μια ψυχή πάνω και η άλλη κάτω.

Αν το βρέφος γεννιόταν αδύναμο και καχεκτικό, υπήρχε σχετική πρόληψη που προοιωνίζε το μέλλον του: Οι γονείς του έβρισκαν δυο νεαρά παιδιά, αγόρι και κορίτσι, με το όνομα Εμμανουήλ και Μαρία, έπαιρναν το μωρό μαζί με άλλους συγγενείς και το έφερναν κάτω από ένα μεγάλο δρυ. Επέλεγαν ένα μεγάλο κλαδί και το έσυραν προς τα κάτω, το χάραζαν και διαχώριζαν κατά μήκος τρεις ή τέσσερις πιθαμές, το άνοιγαν αρκετά και περνούσαν το βρέφος ανάμεσα σ’ αυτή την σχισμάδα. Ύστερα ένωναν και πάλι το κλαδί, το άλειφαν με κοπριά βοδιού και το έδεναν σφιχτά. Αν το σχίσιμο ενωνόταν και δεν ξεραινόταν το κλαδί, το μωρό θα επιζούσε, αν όχι, το βρέφος θα πέθαινε.⁴

Αν το νεογνό γεννιόταν λιπόθυμο, μια γυναίκα έπαιρνε ένα τηγάνι και το χτυπούσε πολλές φορές και δυνατά στη μέση του σπιτιού, ώστε να αντιδράσει το μωρό. Στην έσχατη περίπτωση, έφερναν μια όρνιθα, έβαζαν το ράμφος της στον πρωκτό του μωρού, κι όπως το πτηνό ανέπνεε, πίστευαν ότι το βρέφος θα αναζωογονηθεί. Τέλος αν το βρέφος πέθαινε στην κοιλιά της μητέρας του, έβραζαν αψιθιά με νερό και κρασί, κι όταν είχε βράσει καλά, έδιναν το αφέψημα στη μάνα που αμέσως απέβαλε το μωρό.

Αν το βρέφος είχε γεννηθεί ασθενικό και αδύναμο, το βάπτιζαν αμέσως, με οποιοδήποτε νονό. Αν όμως το μωρό απεβίωνε χωρίς να βαφτιστεί, το ενταφίαζαν σε μέρος ερημικό, κοντά αλλά όχι μέσα σε νεκροταφείο ή ερημοκκλησί. Κι αυτό γιατί πίστευαν ότι αυτά τα βρέφη μετατρέπονται σε Τελώνια, όπως και όλα τα νεκρά έκθετα ή τα υπολείμματα εκτρώσεων κλπ. Τα Τελώνια οι Κρήτες τα κατέτασσαν στην κατηγορία των Διαβόλων, άλλα μεν της θαλάσσης και άλλα της ξηράς, που – κατά το κοινώς λεγόμενο – «πείραζαν» (προκαλούσαν κακό) κι εμφανίζονταν σε πηγές, φαράγγια, σπήλαια, πλοία κλπ. Σύμφωνα με το Βλαστό: *Κατά τους προληπτικούς εν Κρήτη, Τελώνια εννοούν τα εναέρια εκείνα Δαιμόνια, άτακτα και αεικίνητα πνεύματα, εκ τούτου και οι φράσεις «είναι σαν τελώνι», «δεν ησυχάζει σαν το τελώνι», και τα οποία γεννώνται εκ Τεράτων, εκτρωμάτων, αμβλωμάτων, εξαμβλωμάτων, εκθέτων και εν γένει εξ απάσης αποβολής εγγύου*

4. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι το θέμα της «λύσης» των προβλημάτων συνδεόταν άμεσα με την καταφυγή στις θρησκευτικές δυνάμεις και για την εφαρμογή της χρησιμοποιούνταν φράσεις που είχαν άμεση σχέση με την εκκλησία και τη θρησκεία, συνδυασμένα με σχήματα γνωστά όπως το πεντάκτινο αστέρι και ο σταυρός σε πολλές παραλλαγές του. Η ποικιλία των σχημάτων ήταν ανεξάντλητη, με περιέργους τύπους χαρακτήρων αλλά και χειρογράφων σφραγίδων, στοιχείων αλεξικάκων και φυλακτηρίων για την αποφυγή όλων των άσχημων στιγμών της ανθρώπινης υπόστασης και ζωής.

γυναικός, μη εκτελεσθέντος του ιερού μυστηρίου του Βαπτίσματος επ' αυτών...⁵

Κάτι παρόμοιο ήταν και οι «καρακοντζόλοι». Οι Καρακοντζόλοι, γενικώς γνωστοί ως καρικάντζαλοι, είναι αερικά δαιμόνια, των οποίων η σύλληψη έγινε την ημέρα του Ευαγγελισμού και γεννήθηκαν κατά την νύχτα της 24ης προς 25 Δεκεμβρίου, δηλαδή τα Χριστούγεννα, κι αυτό επειδή ο Ιησούς είναι μονογενής και δεν επιτρεπόταν να γεννηθούν άλλα παιδιά αυτή την άγια ημέρα. Το ίδιο συμβαίνει και με τα παιδιά που γεννήθηκαν κατά τη νύχτα της Ανάστασης. Οι αταξίες τους, ως παιδιά που είναι, είναι γνωστές.

Αλλά όταν γεννιόταν το μικρό, υγιές και αρτιμελές, οποία χαρά!

Το κοπέλι όντε γεννάται, σαν τ' οπωρικό λογάται
 Ως στσι τρεις παιγνιδιαρίζει, σαν πουλί αναπεταρίζει,
 Πέντε δέκα στο σκολειό του, στο χαρτί και τ' αναλόγιό του
 Στ' είκοσι άγγουρος λογάται κι όλο προξενολογάται
 Τ' άρματά του πρεμαζώνει, κι εις τη μέση του τα ζώνει.
 Γλεντιστής και πολεμάρχος και μουςτακογέννης κι άρχος
 Στση τριάντα αντρειωμένος και στον κόσμο ξακουσμένος
 Έχει φράγκους σκοτωμένους και κρουσάρους σκλαβωμένους
 Στση σαράντα κατασταίνει και το σπίτι του ανασταίνει
 Οι μικροί τονε ψηφούσι κι οι μεγάλοι τον τιμούσι
 Στα πενήντα για βουλή, με γνώση και τιμή πολλή
 Και τσι νιούς πάντ' ορμηνεύγει και τσι νέους συμβουλευγει
 Εις στ' εξήντα καμπουρώνει, το ραβδί του πρεμαζώνει
 Σαν δεντρό απογερασμένο κι από το βορειά γερμένο
 Στα' εβδομήνα λεκανίκια και συμπερδαίνει στα χαλίκια
 Και τα νιάτα του θυμάται, τα είδε κι έκαμε διηγάται
 Στα' ογδοήντα στένεται κι ορνιθοτυφλαίνεται
 Σαν λιοντάρι γερασμένο, σαν καράβι τσακισμένο
 Στα' ενενήντα οι δικοί του ξεβαριούνται το κορμί του
 Και το θάνατο τρομάσσει και τον κόσμο πως θα χάσει
 Στς εκατό αν αποσώσει, πολεμά να ξανανιώσει
 Κι ούλοι λένε οι γι εδικοί ντου, Θέ μου πάρε την ψυχή του
 Να μη περάσει τα εκατό, για δεν τονε βαστούμε μπλιό.

5. Προσπαθώντας οι άνθρωποι να βρουν τις αιτίες που προκαλούν τις μικρές ή μεγάλες δυστυχίες, τις κακοτυχίες και τα ατυχή περιστατικά της ζωής καταλήγουν να πιστεύουν ότι προέρχονται από μαγικές δυνάμεις και κακόβουλα πνεύματα, ενέργειες προερχόμενες από μοχθηρές παρουσίες που σκοπό έχουν να πλήξουν κάποιον, αν και όχι πάντα.

Ως προς δε τη Μοίρα και την Τύχη, αντί άλλης αναφοράς, ας παραθέσουμε κάποια από τα δίστιχα που καταχωρεί ο Βλαστός:

- Εγώ'μαι κακορρίζικο, κι η μοίρα μου θυμώνει
 Στη βρύση πάω για νερό κι εκείνη αποστειρώνει
 - Έχει το μένα η μοίρα μου κι αν κάμω αγάπη χάνω
 ας είναι μαύρη το λοιπόν κι η φορεσιά που βάνω
 - Πάντα με την υπομονή ελπίζω να νικήσω
 μα δεν ηξεύρω η μοίρα μου τί μου φυλάγει οπίσω.

Για το νεογέννητο υπάρχουν πολλές προλήψεις, ως προς την καλοτυχία ή κακοτυχία στη ζωή του. Τη νύχτα της τρίτης μέρας από τη γέννησή του, οι γονείς του έφερναν στην κούνια του ή στο κρεβατάκι του τα πολυτιμότερα τιμαλφή της οικογένειας και τα έβαζαν στο προσκέφαλό του, γιατί κατά λαϊκή δοξασία εκείνη την ώρα έρχονται οι τρεις Μοίρες και του «ανοίγουν τη μοίρα του», του «γράφουν» δηλαδή ό,τι θα του συμβεί στη ζωή του, και καλά και άσχημα. Δίπλα τοποθετούσαν και τρία κουταλάκια και γλυκά και ρόδια, για να φάνε και να γλυκαθούν οι Μοίρες που θα ερχόταν και βέβαια να πράξουν αναλόγως.⁶

Στις διάφορες κυρίως ελαφρές αρρώστιες ή συμπτώματα, υπήρχε πάντα η λαϊκή ιατρική, τα γιατροσόφια. Σημαντική νόσος ωστόσο εθεωρείτο το λεγόμενο «γλυκύ», την οποία προσπαθούσαν να θεραπεύσουν με διάφορους τρόπους.

Σύμφωνα με τις μαίες και «ιατρογυναίκες» στην Κρήτη, υπάρχει σοβαρή ασθένεια στα νήπια εκ γενετής που ονομάζεται «γλυκύ», (έχει το γλυκύ του), ασθένεια του αίματος, της οποίας η διάγνωση και επιβεβαίωση είναι τα πράσινα αφοδεύματα του παιδιού και οι συχνοί δριμείς πόνοι. Ο απλός πόνος θεραπεύεται όταν ζεστάνεις εις το πυρ ολίγον ρώμι ή ρακίον, και βρέχεις δι αυτού τεμάχιον τσόχας μπλου χρώματος, την οποίαν θέτεις εις την κοιλίαν του νηπίου και οι πόνοι φεύγουν και ησυχάζει. Όταν όμως οι πόνοι προέρχονται από το γλυκύ του, τότε πάρε από το φαρμακείον αμπελοκλαδόχορτον 10 λεπτών, μαραθόσπορον ολίγον. Αμφότερα βράσον με νερόν και ποτίζεις πότε πότε από μίαν χουλιariάν του γλυκού το ασθενές νήπιον. Έπειτα έχεις από το φαρμακείον έτοιμα τα εξής: Των εννέα αδελφών το αίμα, άνθος του θείου 10 λεπτών, λουλάκι 2- 3 πρέζες, μαγνέζια ολίγην. Τα είδη ταύτα τα κόπανίζεις εις γουδίον ομού να γίνουν κόνις και τα φυλάττεις εις φιαλίδον. Ότε δε το νήπιον δεν είναι καλά, έχει πόνους και τα κόπρα του

6. Στο αρχείο Βλαστού υπάρχουν πλείστες αναφορές ως προς τις γοητείες και εξορκισμούς και τους τρόπους αποφυγής των δαιμονικών στοιχείων ή των επιδράσεων τους στους ανθρώπους, αν και δεν είναι λίγες οι φορές που η ανθρώπινη πραγματικότητα και πίστη υπερνικά το κακό και υπερισχύει των δεινών που εκείνο προτίθεται να επιφέρει.

πράσινα, τότε εις το γάλα είτε της μητρός, ή της αιγός που θα το ποτίζεις, πρόσθετε και 2 – 3 πρέζες από την κόνιν του φιαλιδίου εις αυτό να τας πίνει με το γάλα.

Όσα νήπια και βρέφη έχουν το γλυκύ τους και αποβιώσουν, αμέσως ως λέγουν αι μαίαι, μαυρίζουν αι χείρες και οι πόδες των.

Διαδεδομένα φαινόμενα ασθένειας και θνησιμότητας, επέφεραν προλήψεις και δοξασίες αλλά και υποτιθέμενες θεραπείες με γητειές και πρακτικά. Παράδειγμα όχι μόνο το «γλυκύ» αλλά και το «αδερφικό» κι ο αδερφοδιώχτης.

Το «αδερφικό» ή «αδερφικά» εθεωρούντο ως ασθένεια, αλλά και από άλλους ως υπερφυσικά όντα που πλησίαζαν τα βρέφη και απομυζούσαν το αίμα τους μέχρι θανάτου. Αλλά υπήρχε λύση:

Εις γυναίκα οπου κάμνει πολλά παιδιά και τα φονεύει το αδερφικό: Έπαρε ελαφοκέρατον, κάψον αυτό και κάπνιζε τας τέσσαρας γωνίας της οικίας της εγκυμονούσης νύκτας επτά και πλέον δεν φοβείται να της αποθάνουν.

Εννοείται ότι υπήρχαν και οι σχετικές γητειές και για αυτήν την αρρώστια.

Ο αδερφοδιώκτης ανήκει και αυτός σε γένος δαιμόνων, εχθρός αντίμαχος και ολετήρας των αδελφιών του, όπως το λέει άλλωστε και το όνομά του.⁷ Ο αδερφοδιώχτης πιστευόταν ότι ήταν ον υπερφυσικό, δαίμονας, εχθρός των νηπίων. Αν τύχει και περάσει από το σπίτι του νεογέννητου, το «σαλιβώνει», το σημειώνει δηλαδή, χαράζοντας ελαφρά μια μικρή γαλάζια γραμμή πάνω από τη μύτη, ανάμεσα στα φρύδια. Το νεογέννητο – αν είναι αγόρι – δεν παθαίνει τίποτα, αν γεννηθούν όμως αγόρια μετά από αυτό πεθαίνουν, ενώ τα κορίτσια επιζούν. Το ίδιο συμβαίνει και αν το νεογέννητο είναι κορίτσι – πεθαίνουν τα επόμενα κορίτσια της οικογένειας, ενώ τα αγόρια επιζούν. Ως συνήθως, και γι αυτήν την περίπτωση υπάρχουν τα ανάλογα φυλακτήρια:

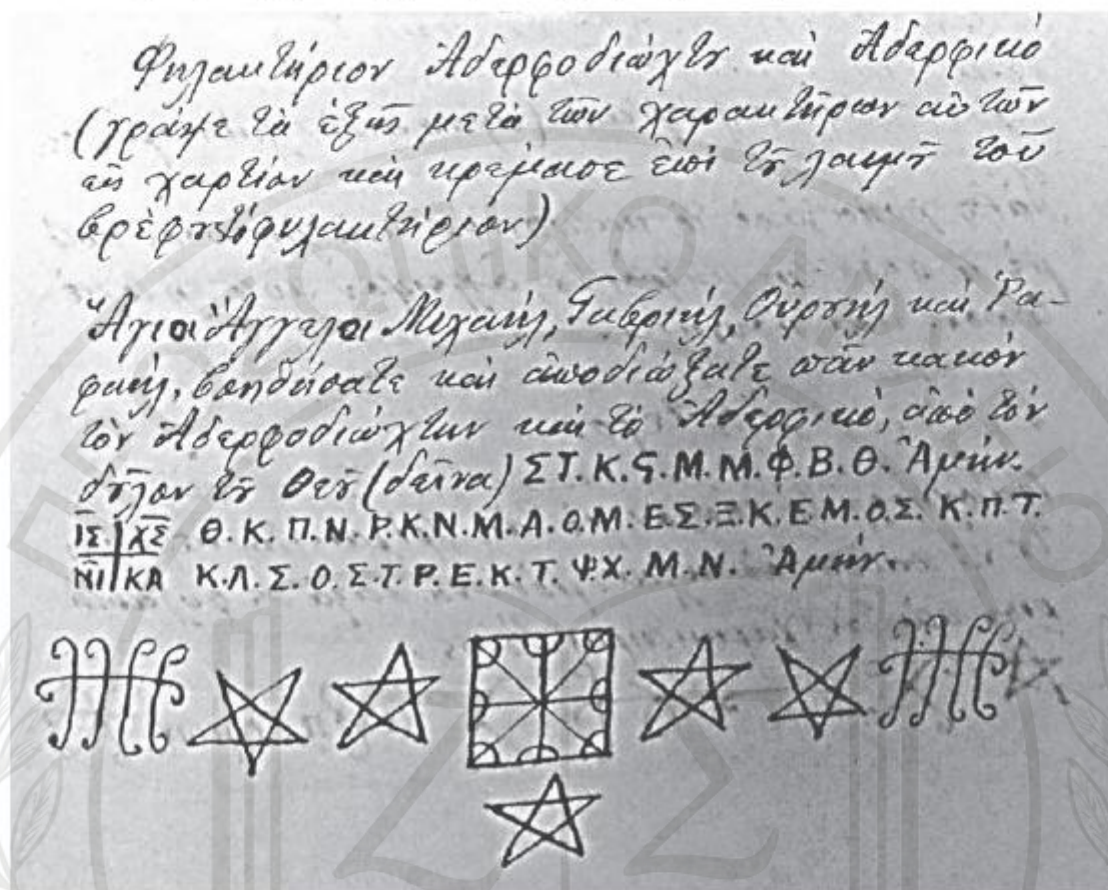
Αλλά τα μωρά δεν είναι πάντα ήσυχα – και πώς θα μπορούσαν άλλωστε. Άλλα δεν κοιμούνται συνεχώς κι άλλα κλαίνε συνεχώς. Υπήρχαν διάφορες λύσεις και γι αυτό το – σύνηθες άλλωστε – πρόβλημα:

Δια να κοιμάται το βρέφος:

Έπαρε εν δέρμα όφεως, κάψον αυτό με το γάλα της μητρός του, ανακατώνον με την στάκτην, άλοιφε εις το μέτωπον το βρέφος, ή άλοιφε μόνιν με το γάλα το μη-

7. Σύμφωνα με τον Βλαστό, η Μαγεία ή μαγγανεία είναι η επίκληση δαιμόνων, αγαθοποιών ή κακοποιών για την αγαθή ή άσχημη επιρροή στη ζωή των ανθρώπων και ο μάγος ο διάμεσος για την εκτέλεση αυτής ενέργειας. Η Αντιμαγεία όμως έχει για όπλα τα αλεξιφάρμακα, αλεξιλογα και αλεξικάκα φυλακτήρια και τους διάφορους χαρακτήρες όπως τα Εφέσια Γράμματα, επωδές, γοητείες, το αμίλητο νερό, το λιόκουρνο, τον αιματοστάτη λίθο, κ.α. Πολλές ήταν οι γοητείες – γητιές και εξορκισμοί και οι τρόποι αποφυγής των στοιχείων και των επιδράσεών τους στους ανθρώπους. Σημειώνεται ότι η δύναμη του γητευτή προέρχεται από τον ζωτικό ηλεκτρισμό του σώματός του και ιδίως των χεριών του, μας παραπέμπει δηλαδή στα μοναδικά ηλεκτρομαγνητικά κύματα του ανθρώπινου οργανισμού.

τρικόν το μέτωπον του βρέφους, την δε κόνιν την εκ του δέρματος του όφους ανακατώνων με κρασί, χρείε την μύτην του βρέφους και κοιμάται.

Ἅτερον

Εἰς παιδίον ὅταν δεν κοιμάται

Γράψον τους ἐξῆς χαρακτήρας καὶ νὰ τους βαστάζει εἰς τον λαιμόν του ὡς φυλακτήριον

(παράτιθενται διάφορα σχήματα)

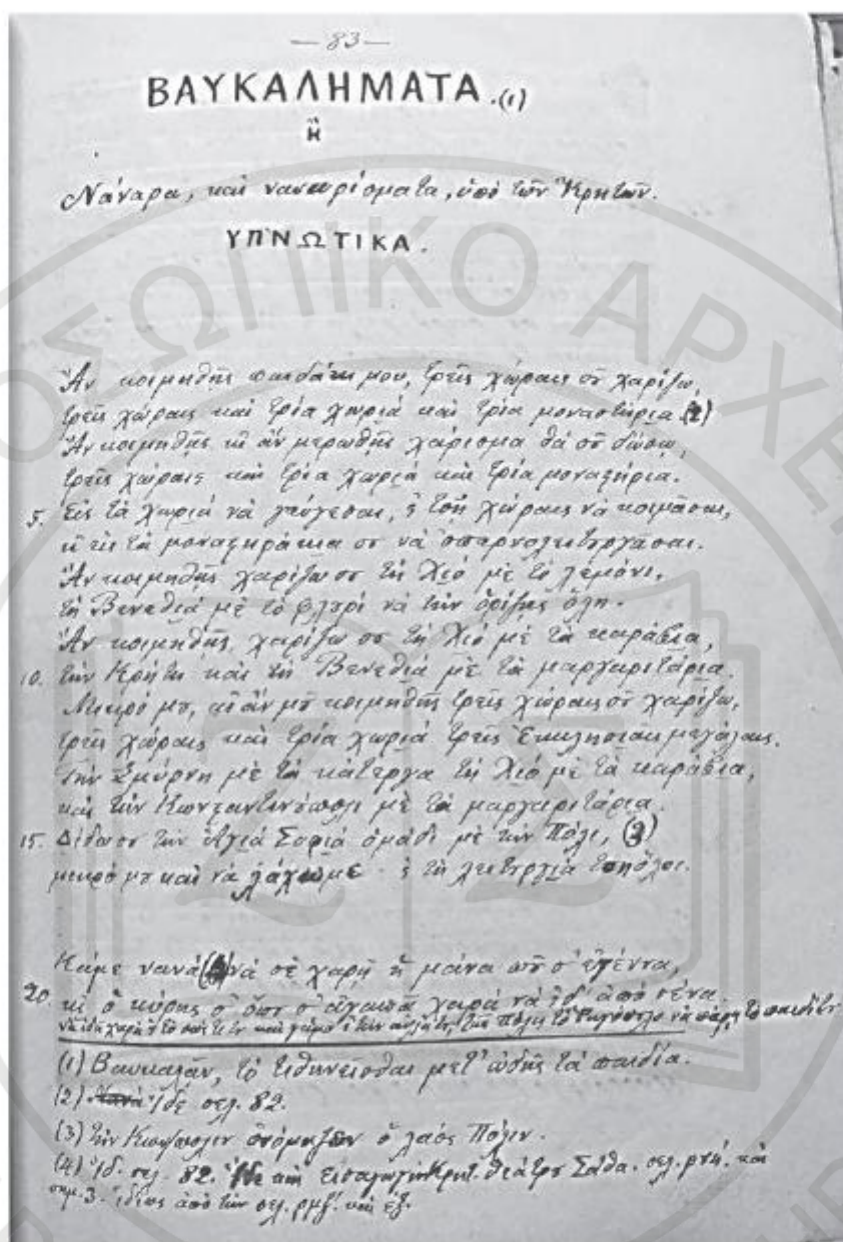
Εἰς κλάψικον (αγαπά νὰ κλαίη) βρέφος.

Λάβε χώμα ἀπὸ το κατώφλιον καὶ ζήμωσον αὐτό με το γάλα της μητρός του, ἀλλειψον αὐτό εἰς το μέτωπον καὶ ησυχάζει.

Ἅτερον

Κάπνησον το νήπιον με ταις τρίχαις της κεφαλῆς του νὰ παύση τον κλαυθμόν, νὰ βαστά δε φυλακτήριον καὶ τους χαρακτήρας τούτους (παράτιθενται διάφορα σχήματα)

Νανά νανά να κοιμηθείς, να ζήσεις να γεράσεις
Κι από τα πλούτη τα πολλά σκλάβες και δούλες νάχεις
Νανά που να μ' ανατραφείς, νανά που να μου ζήσεις
Να ζήσεις χρόνους εκατό και να τσι διασκελίσεις
Να κάμεις τα νανάκια σου, να κάμεις τα νανά σου
Κι η Παναγία και ο Χριστός νάναι πάντα κοντά σου.

Αριστουργήματα της λαϊκής ποίησης της Κρήτης πέρναγαν από στόμα σε στόμα των μανάδων που τα τραγούδαγαν στα βρέφη τους:

Αν κοιμηθῇς παιδάκι μου τρεῖς χώραις σου χαρίζω
 Τρεῖς χώραις καὶ τρία χωριά καὶ τρία μοναστήρια
 Αν κοιμηθῇς κι αν μερωθῇς χάρισμα θα σου δώσω
 Τρεῖς χώραις καὶ τρία χωριά καὶ τρία μοναστήρια
 Εἰς τὰ χωριά νὰ γεύεσαι, εἰς τὴν χώραις νὰ κοιμάσαι
 Κι εἰς τὰ μοναστήρια σου νὰ σπερνολειτουργάσαι

Αν κοιμηθής χαρίζω σου τη Χιό με το λεμόνι
 Τη Βενεθιά με το φλουρί να την ορίζης όλη
 Αν κοιμηθής χαρίζω σου τη Χιό με τα καράβια
 Την Κρήτη και τη Βενεθιά με τα μαργαριτάρια.
 Μικρό μου κι αν μου κοιμηθής τρεις χώραις σου χαρίζω
 Τρεις χώραις και τρία χωριά, τρεις εκκλησιαίς μεγάλαις
 Τη Σμύρνη με τα κάτεργα, τη Χιό με τα καράβια
 Και την Κωνσταντινούπολι με τα μαργαριτάρια
 Δίδω σου την Αγιά Σοφιά ομάδι με την Πόλι
 Μικρό μου και να λάχουμε εις τη λειτουργιά τση όλοι
 Κάμε νανά να σε χαρή η μάνα που σ' εγέννα
 Κι ο κύρης σ' όπου σ' αγαπά χαρά να ιδ' από σένα
 Να ιδή χαρά εις το σπίτι του και γάμο εις την αυλή του
 Της Πόλης το Ρηγόπουλο να πάρη το παιδί του.

Έλα ύπνε μου πάρε το κι άμε το στα περβόλια
 Γέμισε τα στηθάκια του τριαντάφυλλα και ρόδα
 Τα ρόδα νάν' τση μάνας του τα μήλα του κυρού του
 Και τα' άσπρα τριαντάφυλλα να 'ναι του σάντολού του
 Έλα ύπνε μου πάρε το κι άμε το εις τση μπαξέδες
 Γέμισε τ' αστηθάκια του ρόδα και μενεξέδες
 Έλα ύπνε μου πάρε το μα γοργοφέρε μου το
 Να μην ερθή ο κύρης του κι αναζητήξή μου το
 Και 'πη μου – πού 'ναι το παιδί και πού 'ναι το καμάρι
 Και πού 'ναι το παιδάκι μου οπού 'χει τόση χάρι?
 Και 'πη μου – πού 'ναι το παιδί τση δάφνης το κλωνάρι
 Όπου βαστά εις τη μέση του μπένα και καλαμάρι?
 Κι αν έχεις μήλο δόσε του, κουλούρι τάϊσέ το
 Κι αν έχεις και ροδόσταμο πάρε και ράντισέ το
 Έλα ύπνε μου πάρε το και γλυκοκοίμησέ το
 Σε πρασινάδες με τσ' ανθούς άμε σεργιάνισέ το
 Μη μου το φέρης άγριο, μηδέ και θυμωμένο
 Μα μου το φέρε ήμερο, του ύπνου χορτασμένο
 Έλα ύπνε μου πάρε το και πάλι φέρε μου το
 Καλόκαρδο, χαρούμενο, μικρό 'ν και βλέπε μου το.

Στην Κρήτη, όταν έδιναν το νεογέννητο να πρωτοθηλάσει από άλλη γυναίκα, όχι τη μητέρα του, της έβαζαν ένα καρβέλι ψωμί κάτω από τη μασχάλη της, και το κρατούσε εκεί όση ώρα θήλαζε το μωρό. Όταν τελείωνε ο θηλασμός, η γυναίκα έπαιρνε το ψωμί ως δώρο για τα παιδιά της. Η γυναίκα αυτή θα έπρεπε

να είναι «καλόγαλη», να είχε δηλαδή καλό γάλα και μάλιστα να ήταν εύρωστη και υγιής, για να γίνει υποτίθεται και το μωρό που θήλασε εύρωστο, ευτραφές, καλόφαγο και υγιές.

Πολλές φορές το παιδάκι μπορεί να υπέφερε από δυσεντερία, καθώς φύτρωναν τα πρώτα δοντάκια του:

Εἰς δυσεντερίαν βρέφους ἐνεκεν οδοντοφυΐας:

Ημισείαν οκά ορύζιον (παλαιόν, ἔστω να έχει και ζωῦφια εκ της παλαιότητος), να καθαρισθῇ μόνον ἀπὸ ἄλλας ουσίας πέτρας, ξύλα κλπ. χωρίς να το πλήνης να το βάλης να βράσῃ καλὰ 2 – 3 ὥρας να γείνη πικτόν. Ἐπειτα ρίπτεις εἰς αὐτὸ ολίγην γόμμη (αραβικὴν) και ἀνθόνερον ὕστερον αφοῦ το στραγγίσης. Δίδε εἰς το βρέφος ἓνα χουλιαράκι⁸ (γλυκού) ἀνά πάσαν ὥραν...

Ἄλλη περίπτωση λαϊκῆς ιατρικῆς για το ἴδιο θέμα: εἰς πάσαν δυσουρίαν εἰς παῖδας και πάσης ηλικίας: Βράσε μαντανόν, ρίζας και φύλλα και να πίνει ο πάσχων πολλάκις της ἡμέρας ἀπὸ ἓνα φλυτζάνι. Τα δε αποβράσματα βάνεις εἰς μίαν φασκιάν και τα κάμνεις ἔμπλαστρον αφοῦ αφαιρέσεις τον ζωμόν τον οποίον θα πίνει ο πάσχων, εξακολουθῶσι να βράζουν με τον υπόλοιπον ζωμόν των ἐπὶ του οποίου ρίπτεις ολίγον ξύγκι της ὀρνίθος ἢ χοιροξίγκο ἢ ἀμυγδαλέλαιον και ὅτε τα κάμεις ἔμπλαστρον τα βρακώνεται ο πάσχων προσέχων μὴ κρυολογηθῇ.

152.
Εἰς πάσαν δυσουρίαν εἰς παῖδας
και πάσης ηλικίας.
Βράσε μαντανόν (καυδούμωλον) ρίζας και φύλλα, και
να πίνει ὁ πάσχων πολλοῦς τῆς ἡμέρας ἀπὸ ἓνα φλυτζάνι.
Τὰ δὲ ἀποβράσματα βάνεις εἰς μίαν φασκιάν
και τὰ κάμνεις ἔμπλαστρον αφοῦ αφαιρέσῃς τὸν ζωμόν
τὸν ὁποῖον θα πίνει ὁ πάσχων, εξακολουθῶσι να βράζουν
μὲ τὸν υπόλοιπον ζωμόν των ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ρίπτεις ολίγον
ξύγκι τῆς ὀρνίθος ἢ χοιροξίγκο ἢ ἀμυγδαλέλαιον
και ὅτε τὰ κάμεις ἔμπλαστρον τὰ βρακώνεται ὁ
πάσχων προσέχων νὰ μὴ κρυολογηθῇ.

8. Κουταλάκι.

Με μεγάλη χαρά οι γονείς περίμεναν τα πρώτα βήματα του παιδιού τους. Ο Κρητικός λαός έλεγε:

*Στην πέντε μήνες κάθιζε, / Κ' εις έξη μετακάθιζε
Κ' εις τους εννιά να μην ντραπείς / Να σηκωθείς να περπατείς*

Αυτονόητη είναι η εξήγηση: Στους πέντε μήνες το μωρό μπορεί να κάθεται, στους έξη να μετακινείται στο κάθισμά του και μπορεί να περπατήσει όταν είναι εννέα μηνών, φυσικά βοηθούμενο και στηριζόμενο σε κάποιο οικογενειακό χέρι.

Κατά γενική ομολογία, τα παιδάκια είναι χαριτωμένα, όμορφα και δίνουν χαρά με τα γελάκια και τα λογάκια τους. Ο θαυμασμός για τα πλασματάκια αυτά (ή και ο φθόνος) μπορεί να επέφερε το λεγόμενο «μάτιασμα», τη βασκανία. Αλλά υπήρχαν και οι ανάλογες γητειές, όπως τις καταγράφει ο Βλαστός. Π.χ.:

ΓΟΗΤΕΙΑ ΤΗΣ ΒΑΣΚΑΝΙΑΣ ΔΙ' ΕΥΜΠΤΥΣΜΟΥ ΤΟΥ ΓΟΗΤΟΣ

Ο γόης ετοιμάζει φυλακτήριον περιέχον σκόροdon, άλας και εσβυσμένα κάρβουνα, όπερ κρεμά επί του τραχήλου του πάσχοντος, αναγινώσκοντος και εμπτύντος τον βασκανιοθέντα:

*Φτου! Φτού! Φτου! Θιαρμέ και μάτιασμα,
Φτύσε και συ στον κόρφο σου (και οι δύο)
Σκόρδο κι αλάτι και κάρβουνο στα μάτια των οχθρώ σου.
Κρυφό της αδικι ώρας και μολυβωτό στο αυτί της
Κάνω το σταυρό μου και ξωρκίζω σ' από μπρος μου.*

ΓΟΗΤΕΙΑ ΕΙΣ ΒΑΣΚΑΝΙΑΝ (ΦΤΑΡΜΟΝ) {Μάτι, μάτιασμα, οφθαλμόν}

Η γόησσα ή ο γόης σταυρώνει τον πάσχοντα από μάτιασμα εις την κεφαλήν δια της χειρός κοφτά (ήτοι δι ανοικτής παλάμης οριζοντίως) και λέγει την επωδήν ταύτην:

*Από τον Άη Ονούφρη έρχομαι, στον Νούφρη κατεβαίνω,
του (Αη) Νούφρη τα' άρματα βαστώ, κι όπου γητέψω γυαίνω
Εγώ βάνω τη χέρα μου κι ο Χριστός τη Δύναμή του.
Δέξου γη το βάρος του και δος του (δείνα) την υγείά του.*

Πριν τη βάπτισή του, το μωρό απαγορευόταν να μείνει μόνο του στο σπίτι ή έστω στο δωμάτιο, διαφορετικά θα ερχόταν ο διάβολος να το «πατάξει». Αλλά δεν ήταν μόνο αυτός. Πλείστα άλλα κακά πνεύματα το απειλούσαν: τα ξωτικά, τα αερικά, τα τελώνια, οι καρακοντζόλοι, τα στοιχειά, στρίγγλες, νεράϊδες, ο βραχνάς, η βιστιρέ και το κακό μάτι. Γι αυτό και πριν τη βάπτισή τους, για να εξορκίσουν όλους αυτούς του κινδύνους, αποκαλούσαν τα αγοράκια Δράκους και τα κοριτσάκια Δράκαινες, μέχρι να πάρουν το χριστιανικό τους όνομα. Σε

κάποιες περιοχές μάλιστα οι νέοι του χωριού, από της γεννήσεως του βρέφους και μέχρι τη βάπτισή του, έρχονταν το βράδυ μετά το φαγητό και διανυκτέρευαν στο σπίτι του, παίζοντας διάφορα παιχνίδια, χόρευαν, ή κάθονταν και έλεγαν αινίγματα, οπότε με τη συντροφιά τους προφύλασσαν το δράκο ή τη δράκαινα και απέτρεπαν τα πονηρά πνεύματα από το να «πατάξουν» το βρέφος.

Στην παλιά Κρήτη, παρά την καλή θέληση για καθαριότητα, ήταν ενδεχόμενο να υπήρχαν και μικροοργανισμοί ενοχλητικοί, που απαντώνται άλλωστε και σήμερα είτε στα σχολεία ή αλλού – οι ψείρες και οι ψύλλοι. Φυσικά δεν υπήρχαν τα σύγχρονα μέσα για να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα. Αν λοιπόν η μητέρα του παιδιού συναντούσε την πρώτη ψείρα στο κεφάλι του ή στα ρούχα του δεν την σκότωνε, αλλά ζωντανή την πέταγε έξω από το σπίτι, πιστεύοντας ότι το παιδί της, ακόμη και όταν μεγάλωνε, δεν θα αντιμετώπιζε το πρόβλημα αυτό, αφού οι ψείρες δεν θα το πλησίαζαν ποτέ ξανά.

Φωτ. ΝΕΛΛΥς

Αλλά και οι ψύλλοι ήταν ενοχλητικοί και πολλές φορές επικίνδυνοι, σε σημείο ώστε να εισέρχονται ακόμη και στα αυτιά κατά τη διάρκεια του ύπνου. Αν δεν επαρκούσε η ενδεδειγμένη καθαριότητα, υπήρχε και η ανάλογη γητειά:

ΓΟΗΤΕΙΑ ΨΥΛΛΟΥ ΟΤΑΝ ΕΙΣΕΛΘΗ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΩΤΟΣ

Τινές εισάγουν ολίγον σίελον ή ύδωρ εις το αυτίον το οποίον εισήλθε ψύλλος και τους ενοχλή, είτα λαμβάνουν δυο λιθάρια, κτυπώσκει πλησίον του αυτίου των κλίνοντες αυτό προς τα κάτω. Ο κρότος εισερχόμενος εις το αυτίον εξάγει το ύδωρ και συν αυτό και τον ψύλλον (τοιούτον τι πράττουν και οι κολυμβώντες όταν εισέλθη η θάλασσα εις τα αυτία των και την εξάγουν). Λέγουν δε και την εξής γοητείαν:

Γέννημα του ψύλλου, και φίλε του σκύλου,
Εύγα ψύλλε απού τ' αυτή, Πήγαινε 'ς τον οφαλό.

Στις διάφορες κυρίως ελαφρές αρρώστιες ή συμπτώματα, υπήρχε πάντα η λαϊκή ιατρική, τα γιατροσόφια:

Όταν το βρέφος έχει λαιμόπονον: Η μήτηρ αλοιφεί από τον χάλκινον λύχνον της έλαιον τους σφιγμούς των χειρών του, αποτρίβουσα έπειτα πολλάκις δια των δακτύλων της τα μέρη ταύτα, συγχρόνως δια των χειρών της, λέγουσα και επαναλαμβάνουσα την λέξιν «Στριψουλίδια», έως ότου εκ της προστριβής απορροφηθεί το λυχνέλαιον υπό των πόρων του δέρματος.

Είναι γεγονός ότι τα παιδάκια περνούσαν αναγκαστικά – όπως και σήμερα άλλωστε – τις παιδικές αρρώστιες, από τις πιο απλές ως τις πιο σοβαρές.

Η ασθένεια της ευφλογίας συχνότατα επισκέπτεται την ωραία και υγιεινή νήσον της Κρήτης, αναφέρει ο Βλαστός, εξ αιτίας της επικοινωνίας και συγκοινωνίας με τη Αίγυπτο, μετά την επανάσταση του 1821, όταν κατά τη δεκαετία 1830 – 1840 το Νησί είχε παραχωρηθεί στον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου Μεχμέτ Αλή, υπό των Μεγάλων Δυνάμεων και των ψευδοδιπλωμάτων της πεπολιτισμένης Ευρώπης. Τότε μάστιζαν συχνά την Κρήτη και η πανώλης και η ευφλογία, ιδίως η τελευταία και κατά την εποχή του λαογράφου. Έλεγαν μάλιστα ότι αν η επιδημία πρωτάρχιζε από το Ηράκλειο, τότε δεν εθεωρείτο πολύ επικίνδυνη, αν όμως άρχιζε στα Χανιά, την εμπορικότερη πόλη της Κρήτης και πρωτεύουσα, που είχε μάλιστα και πυκνή συγκοινωνία με τη Βεγγάζη, λόγω των χαλικούτηδων Βεγγαζίων που διέμεναν στη παραλία του Κουμ – Καπί, δίπλα στη Πύλη της Άμμου, τότε μεταφερόταν η «Αραβική ευφλογία» ή «αράπικη βλογιά», η οποία εθεωρείτο εξαιρετικά επικίνδυνη και θανατηφόρα, που αποδεκάτιζε πόλεις και χωριά. Οι Κρήτες μάλιστα έλεγαν χαρακτηριστικά εγούγια τση τση μάνας απού' χει παιδιά, όντε πρωτοπιάσει η βλογιά στα Χανιά, ή «όντε πιάσει απου τα Χανιά η βλογιά.

Αλλά και το Ιατρικόν της χρυσής (σαριλίκι)/Ίκτερος έχει ενδιαφέρον: Ευρίσκεις μικρούς κορυαλούς (κογχύλια) της θαλάσσης τους οποίους κοπανίζης ως άλευρον 8-10, πρόσθες ολίγην ξανθοκουτσουλιάν όρνιθος και πρόσθεσον ομού με ανάλογον ανθόνερον και τα πίνει ο πάσχων και θεραπεύεται. (ως πληροφορητής αναφέρεται η κ. Μαρία Μαλικούτη).

Όταν το παιδάκι άρχιζε να ψελλίζει τα πρώτα του λογάκια, η μητέρα του και οι συγγενείς προσπαθούσαν, επαναλαμβάνοντάς τα πολλές φορές, να του μάθουν τα πρώτα του τραγουδάκια, με διάφορα θέματα: τη θρησκεία, τα φυσικά φαινόμενα (βροχή, ήλιο, φεγγάρι, ομίχλη κλπ), πουλιά και ζώα:

*Μάνα πιστεύω εις το θεό, πιστεύω κι αγαπώ τον
Κι όντε θα πάμε σ' εκκλησιά, πέφτω και προσκυνώ τον
Γιατί τον κόσμον έκαμε, ανθρώπους και πουλάκια
Πώς αγαπά μανούλα μου και τα μικρά παιδάκια
Εστόλισε τον ουρανό με άστρα, με φεγγάρι
Κι αυτό τον ήλιο μάνα μου πού'χει περίσσια χάρι*

Γύρω τριγύρω του Θεού πετούσι τὰ ἀγγελάκια
Απάνω εις τον παράδεισο 'σαν τα μικρά πουλάκια
Και ξεπετούν τριγύρω του, ψάλουνε και χορεύουν
Και λέσιν «Άγιος, Άγιος», βυζάκι δεν γυρεύουν.

Βρέξε βρέξε Παναγία / Κάμε χιόνια και νερό
Να βραχούνε τα περβόλια / Να γενούν τα 'πορικά
Να γενούν τα πορτακάλια / Να γενούν και τα λεμόνια
Κάστανα και τα καρύδια / Να τα τρώμε το χειμώνα

Ψιχαλίζει, λίζει, λίζει / Κι ο παπάς χερομηλίζει
Κ' η κερά μου κοσκινίζει / Και η μάνα μ' αναπίζει
Να μου κάμη 'να τριβίδι / Να το πάω τον τζαγκάρι
Να μου κάμη παπουτσάκια / Να πατώ τα χοχλαδάκια
Να μαζώνω τ' ασταχάκια
Έβγα ήλιε να λιαστώ / Και κουλούρια σου βαστώ

Φωτ. ΝΕΛΛΥ'ς, Μεσσαρά

Με το μέλι με το γάλα / Με τη σιδεροκουτάλα
 Κι ένα βούη γεμιστό / Κι ένα γουρουνάκι οφτό
 Γιατί φέρνεις την ημέρα / Σαν την άσπρη περιστέρα
 Φέρνεις άνοιξι, λουλούδια / Καλοκαίρι με τραγούδια
 Φέρνεις Αύγουστο σταφύλια / Το χειμώνα με παιχνίδια

Είναι πολύ συνηθισμένο και στις μέρες μας να «χορεύουν», να «ταχαρίζουν», να κάνουν δηλαδή να αναπηδούν τα βρέφη στην αγκαλιά τους κυρίως οι μητέρες, αλλά και άλλοι συγγενείς. Και σχετικά στιχουργήματα συνόδευαν αυτές τις στιγμές:

Τιρί τιρίτιρί / Μακαρούνια και τυρί
 Τιρί και τιράκι / Μακαρούνια και τυράκι
 Τιρί και τιρί / Χορό θέλει το παιδί
 Τιρί και τιρί μου / Χορό θέλει το παιδί μου
 Τιρί του λέγανε / και το προξενεύανε

Να χορέψη θέλ' η κόρη / Μα παπούτσια δεν εφόρει
 Να τη δώσω τα δικά μου / Να χωρέψ' η πέρδικά μου

Εδά θα σε δείρω 'γω / Με τη μνίγας το φτερό
 Εδά θα σε δείρω πάλι / Με τη μνίγας το βεργάλι

Να χορέψη να χαρή / Τώρα πού' ναι νηο παιδί
 Αύριο θα παντρευτεί / Και θα νοικοκερευτή.

Πέρδικα που κακαρίζεις / Ήντα τρώς και κοκκινίζεις?
 -Κάρδαμο και ρούκκα τρώγω / Κ' είμαι πάντα σαν το ρόδο

Για την πρόβλεψη του τελικού ύψους του παιδιού υπήρχε η σχετική μέθοδος: Όταν το νήπιο συμπλήρωνε τα τρία έτη, είτε αγοράκι είτε κοριτσάκι, μετρούσαν το ύψος του με ένα σπάγκο, μια ταινία ή ένα μέτρο κι έπειτα διπλασίαζαν το ύψος αυτό. Το άθροισμα θα ήταν το τελικό ύψος του σώματος του παιδιού όταν θα είχε φθάσει στην ακμή της νεότητάς του.

Στα επτά του χρόνια το παιδάκι αλλάζει τα δόντια του. Όταν έπεφτε λοιπόν το δοντάκι, η μητέρα το έπλυνε και το καθάριζε και το έδινε στο παιδί της, για να το κρύψει σε χαραμάδα του τοίχου ή σε ποντικοφωλιά, λέγοντας:

Να ποντικέ τα' αδόντι μου και δόσμου σιδεράκι
 Να κοκκαλίζω τα κουκιά και το παξιμαδάκι

Και για να διασκεδάσουν το γεγονός της αλλαγής των δοντιών του έλεγαν και κάτι σχετικό:

*Κουτσαδόντι μυλωνά / Το κουλούκι σου πεινά
Και φωνιάζει – μπίου μπίου / Δόστε του μωρέ λουμπίνους*

Αλλά τα παιδιά είναι συνήθως σκανδαλιάρικα και άτακτα κι οι μητέρες έχουν να κάνουν πολλές δουλειές. Όταν συνέβαινε αυτό, η μητέρα έστελνε το παιδί στον πατέρα του για να το απασχολήσει, λέγοντάς του: *άμε να πεις του αφέντη σου να σου δώσει το κρατηχήρι να μου το φέρεις*. Και πατέρας καταλάβαινε και έπραττε ανάλογα.

Αν το παιδάκι ξέφευγε κι έτρεχε σε λιβάδια κι αγρούς, караδοκούσαν κίνδυνοι που στην αθωότητά του δεν μπορούσε να προβλέψει ή αποφύγει κι επέστρεφε κλαίγοντας και πονώντας. Κι η μητέρα έπρεπε να το αντιμετωπίσει:

Εις κέντημα μελίσης... κάμετε μίγμα από χώμα και ύδωρ, επιθέσατε το μίγμα εις το προσβληθέν μέρος, δέσατέ το και πάραυτα επέρχεται η θεραπεία.

Αν και... αντί του παραπάνω μίγματος, τη θεραπεία θα μπορούσε να επιτύχει κι ήμισυ κρόμμυον, εις δυο μέρη κεκομμένον.

Πολύ δημοφιλείς ήταν οι παραφθαρμένες φράσεις, τα λεγόμενα «καθαρογλωσσίδια», που προσπαθούσε να προφέρει το παιδί, εξασκώντας την ομιλία του, αλλά και διασκέδαζοντας συγχρόνως μαζί με όσους ήταν γύρω του:

*Φλασκή πιπιλοπίφλασκο / Και πιπιλοφλασκάκι
Λαϊνι γιαλολάϊνο / Γιαλένιο λαϊνάκι*

*Μαντήλι μου χοντρόξομπλο / Και χοντροξομπλιασμένο
Όπου σ' έχοντροξόμπλιαζε / Του χοντροξόμπλ' η μάνα*

*Κουνουποσκνιποκνίσσαρο / Τση σκνίπας το κνισσάρι
Ετούτο θέλω να μου 'πης / Σαν είσαι παλλικάρι*

*Από κάτω εις τη σφάκα / Είχα μια μεγάλη φλάσκα
Κι επαράγγερνα τση σφάκας / Σφάκα βλέπε μου τη φλάσκα*

*Απάνω εις το πιθάρι μας / Εις το πιθαρόπουμά μας
Ποντικός αυγά 'γλυφε / Τα μουστάκια τ' άλοιφε*

*Έπεψέ μ' η μάνα μου / Εις τη σιγδινιά, εις τη μιγδινιά
Εις τη σιγδομιγδοκοκκονιά / Να φέρω σίγδινα και μίγδινα
Και σιγδομιγδοκόκκονα.*

*Η συκιά μας η γερτή / η γυρτοκυρταναλεκτή
Κάνει τα σύκα τα γυρτά / τα γυρτοκυρταναλεκτά
Έρχετ' ο λύκος ο γερτός / ο γυρτοκυρταναλεκτός*

*Να φάη τα σύκα τα γυρτά / τα γυρτοκυρταναλεκτά
Πιάνει την πέτρα τη γερτή / τη γυρτοκυρταναλεκτή
Να κόψη τα σύκα τα γυρτά / τα γυρτοκυρταναλεκτά*

Τα αινίγματα ήταν μια ευχάριστη απασχόληση στις βραδινές βεγγέρες και στη διάρκεια των επισκέψεων, αλλά και στις απλές καθημερινές στιγμές που το παιδάκι μπορούσε να παραμείνει ήρεμο και μέσα στην οικογενειακή θαλπωρή να προσπαθήσει να σκεφτεί και να δώσει τη λύση, αποσπώντας τους επαίνους των υπολοίπων μελών της οικογένειας και των φιλοξενουμένων.

*Από το άνθος ανθότερο / κι από το μέλι γλυκότερο
Κι όπου το βρει γραμματικός / γή περίσσα γνωστικός.
(ο ύπνος)*

Άψυχος είναι και μιλεί / χιλιά χρόνων αθηβολή
(το βιβλίο)

Άσπορο κι αφύτευτο / του μαγεριού στολίδι
Ανθρώπους τρώ' η μάνα του / τον ήλιον έχει κύρι
(άλας)

Ένα Μαναστήρι / γεμάτο αθοτύροι
(στόμα, οδόντες)

Καράβι χιλιοτρύπητο / βαστά νερό και πάει
(ο σπόγγος)

Πράσινος πύργος / κόκκινα θεμέλια
Μαύρ' αραπάκια / έχει κοπέλια
(καρπούζι)

Τα σεντούκια μ' ασφαλίζω / και τα κρούσσ' αφήνω έξω.
(οφθαλμοί και βλέφαρα)

Ψηλά πετά, μακρυνά πηδά / κ' εις τη στιγμή προφτάνει
Και κλειδωμένος κλειδώμα / ποτέ δεν τονε πιάνει
(ο νους)

Μικρή, μικρή νοικοκερά / μεγάλη πίττα κάνει
(μέλισσα)

Μικρός μικρός τραγουδιστής / και σκα 'που το τραγούδι
(τζιτζικας)

Μακρυλό καλογεράκι / και φορεί και καπελάκι
(καρφίον)

Ότ ιδή και κάνεις, κάνει / άψυχο και περιπαίζει
(καθρέπτης)

Πενήντα δυο αγερανοί / δώδεκα περιστέρια
Σε μια φωλιάν εχτίζανε / κι ένα αυγό πυρώνουν
(εβδομάδες, μήνες, το έτος)

Χωράφι χιλιομούζουρο / και μιγαδοσπαρμένο
Μηδέ τρυγοπατούσι με / μηδέ θερίζουσί με
(θάλασσα)

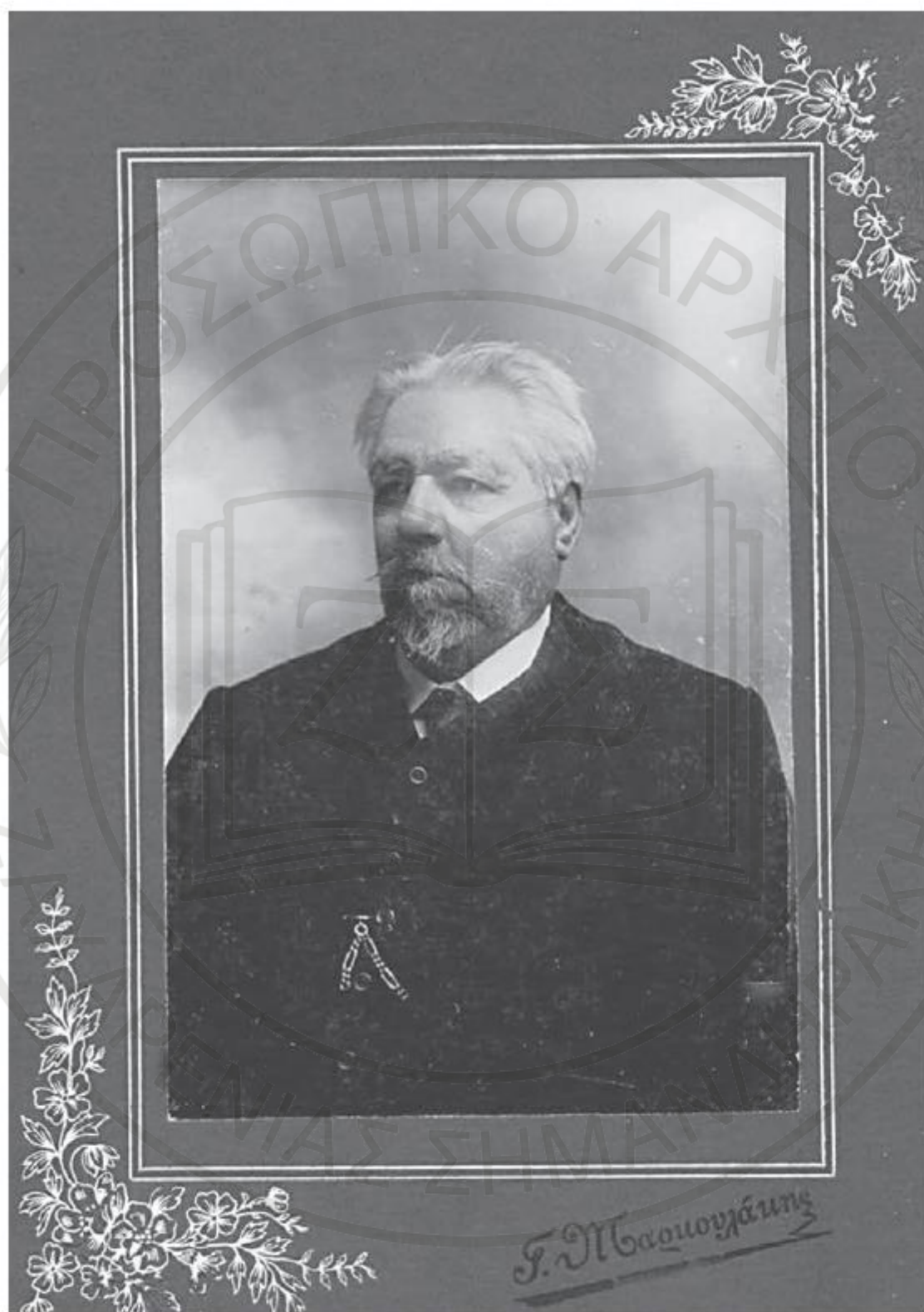

Είναι ευνόητο ότι έχουν καταγραφεί και αντλούνται και πλείστα άλλα στοιχεία της Κρητικής Λαογραφίας που αφορούν στο παιδί και την καθημερινότητά του: από τα είδη του ρουχισμού του, έως τα πρώτα του λογάκια, τις περιέργες εκείνες παραφθορές λέξεων που προσδιορίζουν συγκεκριμένα πράγματα {μπουμπού (νερό), τσιτσι (κρέας), μαμ (φαγητό), μιμί (πληγή) κλπ.}, μέχρι τα λαϊκά παιδικά παιχνίδια, τα αινίγματα και τα τραγουδάκια.

*Αύριό 'ναι Κυριακή / βάνω τ' άσπρο μου βρακί
Πάω εις την Ανατολή / που' η φτίνια η πολύ
Βρίχνω κάστανα ψημένα / και καρύδια τσακισμένα
Πάω τα της μάνας μου / της γλυκοματζουράνας μου.*

Επειδή αναφέρθηκαν πολλές συνταγές και θεραπείες της λαϊκής ιατρικής – αρκετές φορές ανορθόδοξες και περιέργες, δεν μπορούμε να ξέρουμε βέβαια σε μια εποχή γεμάτη προλήψεις και λαϊκές δεισιδαιμονίες, κατά πόσον ήταν αποτελεσματικά τα διάφορα γιατροσόφια, τα οποία προφανώς θεωρήθηκαν άξια καταγραφής, ακριβώς γιατί είχε διαπιστωθεί ότι ενδεχομένως επέφεραν κάποια θεραπευτικά αποτελέσματα, όταν σε καιρούς δύσκολους και όχι πάντα ελευθερίας, η ειδικότητα του ιατρού φάνταζε ένα όνειρο, κι οι Κρήτες ασκούσαν πρακτικές που είχαν κληρονομήσει από τους προγόνους τους για αιώνες.

Οι περισσότερες από τις προλήψεις και πρακτικές των Κρητών του παρελθόντος έχουν εξαλειφθεί ως τις μέρες μας – αν και όχι όλες: προσωπικό μου βίωμα οι μέρες που, παιδάκι, έμενα για λίγες μέρες στη γιαγιά μου στο χωριό, κι όταν μάτωνα τα γόνατά μου έβαζε πάνω στην πληγή καπνό και μου έλεγε τρα-

Παύλος Βλαστός

γουνδιστά «μέχρι να παντρευτείς θα γειάνεις». Και όντως γινόμεουν καλά τις επόμενες μέρες.

Φυσικά δεν διατείνεται κανείς ότι πρέπει να γυρίσουμε στις πρακτικές, προλήψεις και δεισιδαιμονίες που 19ου αιώνα. Μπορούμε όμως να αναζητούμε τη λαϊκή σοφία και την παράδοση και να διδασκόμαστε από τα οφέλη και τη σημασία τους.

Και παράλληλα ας μελετούμε με σεβασμό και σοβαρότητα το έργο το “πολυετές και πολύμοχθον”, όπως το αναφέρει ο ίδιος ο Βλαστός. Τα κείμενά του, αν και όχι πάντα ευανάγνωστα, είναι πολύτιμες πηγές για διάφορα λαογραφικά και όχι μόνο θέματα, στα οποία και ανατρέχει κάθε σοβαρός μελετητής περί την Κρητική Λαογραφία.

Ας μάθουμε να αγαπούμε, να σεβόμαστε, να εκτιμούμε την πατρογονική πολύτιμη κληρονομιά μας, να διαφυλάττουμε και να μην παραποιούμε την παράδοσή μας, παρασυρόμενοι από κίβδηλα μηνύματα και εικόνες της εποχής, μιας εποχής που άλλωστε επαναλαμβάνεται. Προφητικά ίσως, ο Παύλος Βλαστός το σημείωνε στον εικοστό τόμο του αρχείου του:

Ο ψευδοπολιτισμός αρχίζει να εισχωρεί και περιφρονεί τα παλαιά ήθη και έθιμα, και αυτήν την γλώσσαν του Ομήρου, προτιμώντες οι νεωτερισταί ξένας γλώσσας και εις τας συνομιλίας των μεταξύ των ομοφύλων Ελλήνων ακόμη, και αυτήν την θρησκείαν των ήρχισαν να περιφρονούσι, μιμούμενοι πολλά έκτροπα και ασύμφωνα εις την Ορθοδοξίαν των προπατόρων μας. Πολλοί ιδόντες την πλουσίαν συλλογήν μου εξεφράσθησαν εμπαιγμούς και κατηγορίας: “Μάταιοι κόποι, άχρηστα εις τον σημερινόν προοδευτικόν αιώνα έργα!” κλπ. Αλλ’ όπως οι τύραννοι βιάζοντες και σπαράσσοντες τους λαούς αναγεννούν ήρωας, όπως οι Νέρωνες εκ της τέφρας των μαρτύρων εστερέωσαν μάλλον την θρησκείαν του Χριστού, ούτω και τα ήθη και έθιμα συνεκράτησαν και συνέδεσαν τον Ελληνισμόν, το έθνος, τον Χριστιανισμόν, και ηδυνήθη να αναγεννηθεί ως ο Φοίνιξ εκ της τέφρας του...

ΠΗΓΕΣ

- ΓΑΚ – Ιστορικό Αρχείο Κρήτης
Αρχείο Παύλου Βλαστού τόμ. 10, 14, 20, 25, 27, 30, 32, 36, 37,